

Siyasi ve Askeri Bir Lider Olarak Mustafa Kemal Atatürk ve Yönetim Felsefesi

Zafer Saygılı¹

ORCID: 0000-0002-4500-9952

DOI: 10.55256/TEMASA.1200515

Öz

Sosyal oluşumların var olduğu her yerde liderlikte vardır. Bu sebeptendir ki, toplumlarda ve örgütlerde liderlik insanlık tarihi boyunca önemli bir konu olmuştur. Mustafa Kemal Atatürk ise yirminci yüzyılın en önemli siyasi ve askeri liderlerinden birisi olarak kabul edilmiştir. Millî mücadele dönemlerinde millî birliği sağlayan bir lider, savaş alanlarında bir komutan ve modern Türk devletini kuran siyasi bir şahsiyettir. Atatürk'ün hem siyasi hem askeri lider olması onun çok boyutlu zekasının açık bir göstergesidir. Atatürk'ün, siyasi liderliğinin kaynağını Türk milletinden ve askeri liderliğinin kaynağını ise millî mücadele ruhundan almaktadır. Türk milletine savaş ve barış zamanlarında askeri ve siyasi kişiliği ile damga vurmuş bir liderdir. Komutan olarak askerlerine savaş alanlarında motivasyon ve siyasi kişi olarak milletine tam bağımsızlık yolunda esin kaynağı olmuştur. Onu öteki liderlerden ayıran en önemli özelliği hem eylem ve hem de fikir adamı olmasıdır. O, halkının tarihini değiştirecek yetenekleri sayesinde, memleketini siyasi ve askeri zaferlerle uçurumun kenarından almıştır. Sonuç olarak, Atatürk çağının ötesine uzanan etkileriyle karizmatik, vizyoner ve insanlık idealine bağlı büyük bir lider olduğu konusunda tarihçiler, düşünürler ve diğer devlet adamları arasında yoğun bir uzlaşım vardır. Bu çalışmanın amacı, tarihi olaylardan hareketle, Atatürk'ün askeri ve siyasi liderlik özelliklerini tartışarak liderlik tarzı çerçevesinde geliştirdiği yönetim felsefesini ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Liderlik, Siyasi Liderlik, Askeri Liderlik, Yönetim Felsefesi.

Mustafa Kemal Atatürk as a Political and Military Leader and His Management Philosophy

Abstract

Wherever there are social formations, there is leadership. For this reason, leadership in societies and organizations has been an important issue throughout human history. Mustafa Kemal Atatürk, on the other hand, has been accepted as one of the most important political and military leaders of the twentieth century. He is a leader who provides national unity during the periods of national struggle, a commander on the battlefields, and a political figure who founded the modern Turkish state. The fact that Atatürk is both a political and military leader is a clear indication of his multidimensional intelligence. Atatürk's political leadership derives from the Turkish nation, and his military leadership derives from the spirit of national struggle. He is a leader who left his mark on the Turkish nation with his military and political personality in times of war and peace. As a commander, he inspired his soldiers on the battlefields, and as a political figure, he inspired his nation on the path to full independence. The most important feature that distinguishes him from other leaders is that he is both a man of action and ideas. Thanks to his abilities to change the history of his people, he took his country from the brink of political and military victories. As a result, there is an intense consensus among historians, thinkers and other statesmen that Atatürk was a great leader who was charismatic, visionary and committed to the ideal of humanity, with influences extending beyond his age. The aim of this study is to reveal the management philosophy developed within the framework of his leadership style by discussing Atatürk's military and political leadership characteristics, based on historical events.

Key Words: Atatürk, Leadership, Political Leadership, Military Leadership, Management Philosophy.

¹ Dr. drzafersaygili@gmail.com

Giriş

Lider ve liderlik geçmişten günümüze kadar en çok merak edilen ve üzerinde birçok bilimsel çalışma ve araştırmanın yapıldığı konulardan birisidir. Zira, milletlerin tarihinde birçok dönüm noktası ve bu dönem noktalarını belirleyen insanlar olmuştur. Bu insanlar milletin tarihinde önemli izler bırakmış olmakla birlikte genellikle olağanüstü durumların insanları olmuştur. Öyle ki bu insanlar olağan durumlarda yetişmeyecek, olağanüstü durumların bilgisini, birikimini, sanatını, sezgisini, cesaretini ve becerisini taşımaktadırlar.² Ayrıca bu insanlar, dini, siyasi ve askeri yönden ortaya koydukları özgün yaklaşımlarla diğer insanlardan kendilerini farklı kılmışlardır. Dünya tarihine baktığımızda George Washington, Cengiz Han, Napolyon, Büyük İskender ve Oliver Cromwell gibi liderleri örnek verebiliriz. Ancak, siyasi ve askeri lider denilince şüphesiz ilk akla gelen ve tüm dünya tarafından kabul edilen isimlerden birisi Mustafa Kemal Atatürk'tür. Onu tarihin tanıdığı diğer liderlerle kıyaslandığı zaman birçok bakımdan üstün yönlerinin olduğu görülmektedir.

Atatürk hem mareşal rütbesine hem de gazi unvanına sahip, aynı zamanda hem meclis başkanı hem ordu başkomutanıdır. Bu yönüyle hem milletin hem de ordunun kahramanı olmuştur. Atatürk halkın üzerinde bıraktığı doğal etkiyle insanları peşinden sürüklemiştir. Halk Atatürk'ü hep yüceltmiş, ona olağanüstü güçler yüklemiştir. Atatürk, Türk toprakları işgal altında iken her türlü imkânsızlığa rağmen inandığı fikirleri sahada eyleme dönüştürmüştür. Bu doğrultuda "Ya istiklal ya ölüm"³ düşüncesiyle milli mücadele kazanmış, böylece yeni modern bir devlet ve çağdaş bir millet meydana getirmiştir. Şüphesiz Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş süreci ve sonrası dikkate alındığında Atatürk'ün sahip olduğu zekâsı ve gösterdiği başarılarıyla askeri ve siyasi alanda önemli bir deha olduğu söylenebilir.

Öte yandan Atatürk siyasi ve askeri kimliğiyle ortaya koyduğu başarılarıyla uluslararası mecrada dikkatleri üzerine çekmiştir. Örneğin UNESCO 1976 yılında, üye ülkelere içinde "Bugün UNESCO'nun üzerinde çalıştığı bütün projelerin isim babası Mustafa Kemal'dir."⁴ notu yazılı bir öneri göndermiştir. Bu öneri ile UNESCO üyesi olan tüm ülkelerce Atatürk'ün doğumunun 100. yılını aynı anda kutlanması ve Atatürk yılı ilan edilmesi teklif edilmiş ve oylamaya sunulmuştur. Oylama sonucunda öneriye UNESCO üyesi ülkelerin hiçbiri çekimser veya olumsuz oy kullanılmamıştır. Böylece Atatürk'ün doğumunun 100. yılında üye ülkelerde kutlamalar gerçekleştirilmiştir.

Ayrıca dünya tarihinde en çok tartışılan, konuşulan ve yazılan devlet lideri olmuştur. Bu bile onun ne denli kıymetli bir lider olduğunu ve ne kadar değerli işler yaptığının göstergesidir. Öte yandan Atatürk, ince görüşün, sağduyunun ve gerçeğin adamıdır. Halkının isteklerini çok iyi bilen ve onların düşüncelerini anlayan usta devrimciliği sayesinde ortak istekleri kolayca milli ülkü haline gelebilmiştir. Girdiği mücadelelerin hepsinde Türk milletinin üstün vasıflarına sonuna kadar güvenmiş, kazanılan bütün askeri başarıları "*Büyük Türk milleti! Büyük zafer münhasıran senin eserindir.*"⁵ diyerek zaferlerin şerefini millete atfetmiştir. Ayrıca Bütün girişimlerinde gerçeği sezişine, kudretli kişiliğine ve millet sevgisine dayanan ikna kabiliyetiyle kitleleri etkileyebilecek lider olduğunu göstermiştir. Görüşleri, fikirleri ve ölümsüz eserleri ile etkileri memleket sınırlarını aşmıştır.

² Hidayet Vahapoğlu, "Atatürk ve Liderlik," *Atatürk Kültür Merkezi Erdem* 11(32), (1998): 649.

³ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk* (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2015), 38.

⁴ Yavuz Ercan, "Bizim Atatürk," *Belgi Dergisi* 2(2), (2011): 126.

⁵ Mustafa Müjdecî, "Hakimiyet-i Milliye Gazetesinde Büyük Taarruz," *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 9(1), (2014): 402.

Liderliği açıklamak için farklı kuramlar ortaya atılmıştır. Bu kuramların arasında liderliği açıklamaya çalışan en eski ve bilinen kuram liderin özellikleri kuramıdır. Bu kurama göre insanlar lider doğar ve liderlik vasfı sonradan kazanılmaz. Lider doğanların ise fiziksel özellikler, kişisel özellikler ve yetenek olmak üzere birtakım özellikleri bulunmaktadır.

Bu çalışmanın amacı ise farklı kişilik özellikleri ve liderlik tarzlarına sahip olan Atatürk'ün siyasi ve askeri liderlik yönleri ile yönetim felsefesini ortaya koymaktır. Bu kapsamda siyasi ve askeri yönleri ele alınırken davranışları, yönelişleri, eserleri, karizması, tutkuları, söylemleri, eylemleri vb. ile Atatürk'ün kişiliğini belgeler ve tarihler üzerinden çözümlenmek ayrıca siyasi ve askeri zekâsı doğrultusunda nasıl bir yönetim felsefesi oluşturduğunu tartışmaya çalışmaktır.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Lider ve Liderlik

Lider, kelime anlamı olarak yol gösteren, ileriye götüren, aydınlatan, öğreten, birlikte çalıştığı insanların isteklerini ve ihtiyaçlarını vaktinde anlayan, yaratıcı kişi olarak tanımlanmaktadır.⁶ Ayrıca insanları kendi kişisel ve belirli amaçlar doğrultusunda yönlendiren, etkileyen, ilham veren, onun emir ve isteği doğrultusunda insanların kendisini isteyerek takip etmelerini sağlayan kişidir. Liderlik ise, belirli kişisel ve grup amaçlarını belirli şartlar altında, yerine getirmek üzere, bir kişinin başkalarının hareketlerini ve düşüncelerini etkileme süreci olarak tanımlanabilir.⁷ Diğer bir ifadeyle çalışanların hareketlenmesini sağlayıp onların uyumlu ve verimli çalışmalarını tesis etmek, örgütün ihtiyacı olan ve ihtiyacı olabileceği konularda yol göstermek, örgütsel hedeflere ulaşmayı kolaylaştırmak ve sorunları tamamen ortadan kaldırmak şeklinde tanımlanabilir.⁸

1.2. Siyasi Liderlik

İnsanlar tarih boyunca kimin yönetmesi gerektiğini ve yönettiğini, siyasi otoritenin temellerinin toplumda neler olduğu veya olması gerektiğini ve bazı kişilerin siyaset ve toplum kurallarının belirlenmesindeki etkiyi niçin ve nasıl elde ettiğini, uyguladığını ve diğer kişilerin bunu neden yapamadığını tartışmıştır.⁹ Bu tartışmalar felsefe, sosyoloji ve siyaset bilimi gibi farklı disiplinlere konu olmuştur. Bu nedenle farklı siyasi liderlik tanımları bulunmaktadır. Bu tanımlardan yola çıkarak siyasi lider her şeyden önce içinde bulunduğu toplumun bütün yönlerini ve taleplerini çok iyi bilmeli ve toplumun önünde kendini devamlı yenilemelidir.¹⁰ Siyasi liderlik ise bir siyasi hareketin hedeflerine ulaşabilmesi için takipçi elde etmek ve elde edilen takipçiler ile hedefe ulaşmak için onları motive ve organize ederek yöneltme ve yönetme faaliyetleri olarak tanımlanmak-

⁶ Ş. Güliz Kolburan ve Hande Tasa, "Atatürk'ün Lider Kişiliği: Bilişsel Faktörler Çerçevesinde Bir Değerlendirme," *Aydın İnan ve Toplum Dergisi Atatürk Haftası Özel Sayısı* (Kasım 2017): 82.

⁷ Tamer Koçel, *İşletme Yöneticiliği* (İstanbul: Beta Yayınları, 2014), 668.

⁸ Özlem Işık İnan ve Celaleddin Serinkan, "Liderlik Yaklaşımları ve Spor Yönetiminde Liderlik," *Pamukkale Üniversitesi İşletme Araştırmaları Dergisi (PIAR)* 7(2), (2020): 309.

⁹ Bülent Özgül, "Siyasi Partilerde Yandaşların Liderlik Beklentilerini Etkileyen Sosyal Faktörler," *Türkiye Mesleki ve Sosyal Bilimler Dergisi* (1), (2019): 61.

¹⁰ Meltem Ünal Erzen, "Siyasi Lider İmajlarının Seçimlerde Etkisi," *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* (31), (2012): 72.

tadır.¹¹ Başka bir ifadeyle siyasi liderlik siyasi güce dayanarak taraftarlarını etkilemeye yönelik liderlik şekli olarak tanımlanmaktadır.¹² Ayrıca siyasi liderlerin elinde izin, ücret ve yükselme gibi ödüllendirme gücü ile maaş kesme, yükselmeyi durdurma ve işten çıkarma gibi cezalandırma gücü bulunmamaktadır. Bu nedenle, liderlik yaparken kullandığı en büyük güç insanları inandırma ve ikna etkisi ile kendisine oluşturacağı saygı, sevgi ve hayranlıktır.¹³ Yukarıdaki açıklamalardan anlaşılacağı üzere siyasi liderliğin en genel tanımı siyasi liderin içerisinde bulunduğu çevreyi kişilik özellikleri ve iletişim yollarıyla yönetme eğilimidir.

1.3. Askeri Liderlik

Liderlik kavramı, ordular için eskiden olduğu gibi günümüzde de çok önemlidir. Hem barış zamanında hem de savaş zamanında başarının en önemli unsuru askeri liderliktir. Askeri liderliğin tarihsel gelişimi genel liderlik ile aynı doğrultuda ilerlemiştir. Bu sebeple askeri liderliğin tanımı, askeri liderden beklenen kişilik özellikleri, yetkinlikleri ve değerleri devamlı değişmektedir.¹⁴ Askerlik mesleği, ast-üst ve katı emir-komuta ilişkisi, savaş alanlarında askerlerin yaşamlarının söz konusu olması ve yüksek belirsizlik ortamlarında görev yapılması gibi özellikleri nedeniyle diğer ortam ve mesleklere göre farklılık göstermektedir.¹⁵ Askeri liderlik; personelin eğitimi, çalışma ve tehdit ortamı, görevin niteliği, hizmet ve mevzuat gibi kendine özgü dinamikleri bulunmaktadır. Kısaca askeri liderlik, görevlerin başarıyla sonuçlanmasına yönelik olarak yol ve hedef gösteren, astlarını etkileme, geliştirme ve yönetme süreci olarak tanımlanabilir.¹⁶ Sonuç olarak, askerliğin temelini disiplin oluşturmaktadır. Askeri liderler cesur, soğukkanlı, fizikî yapıları yeterli, etkili motivasyon taktikleri kullanmasını bilen, ekip çalışmasını ve takım ruhunu ön plana çıkaran, astlarıyla iyi iletişim kuran, taktik ve teknik anlamda bilgili, kişiler olmalıdırlar. Dolayısıyla toplumun her alanında olduğu gibi askeri alanlarda da liderliğin önemi her geçen gün artmaktadır.

1.4. Yönetim Felsefesi

Yönetim felsefesi; yönetimle ilgili temel nitelikleri, çeşitli yönetsel ayarlamaları, yönetimin hangi zorunluluk ve gereksinimlerle ortaya çıktığı, ne zaman yeterli ve iyi olduğu ne zaman yetersiz ve kötü olduğu gibi çok kapsamlı konuları ele alan bir disiplindir.¹⁷ Yönetim felsefesi, yöneticilerin kendine has tavrı, üslubu, davranışı ve yönetim şekli geliştirmesi olarak ta açıklanabilir.¹⁸ Öte yandan yönetim felsefesi; yönetim üzerine eleştiriyi, analizi ve düşünmeyi gerektiren bir süreçtir. Yönetim felsefesinin yönetim ve örgütlenme ile ilgili var olan bilgilere netlik kazandırmayı, sentezlemeyi, düzenlemeyi ve ortaklaşa yaşamın geliştirilmesi için

¹¹ Mehmet Ali Bozduman, "Geçmişten Günümüze Siyasi Liderliğin Teorik Olarak Gelişimi," *Esam Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* (2), (2020): 266.

¹² Fatma Okur Çakıcı, "Siyasal Liderlik Faktörlerinin Seçmen Tercihi Açısından Değerlendirilmesine Yönelik Bir Araştırma," *Tarih Okulu Dergisi* (47), (Ağustos 2020): 2122.

¹³ Özgül, "Siyasi Partilerde Yandaşların Liderlik Beklentilerini Etkileyen Sosyal Faktörler," 62.

¹⁴ Francis J. Yammarino, Michael D. Mumford, Shane Connelly and Shelley D Dionne, "Leadership and Team Dynamics for Dangerous Military Contexts," *Military Psychology* (1), (2010): 16.

¹⁵ Mehmet Kâhya ve Faruk Şahin, "Askeri Liderlikle Astların Liderden Tatmininde Astların Kişilik Özelliklerinin Düzenleyici Rolü," *İş ve İnsan Dergisi* 3(2), (2016): 94.

¹⁶ Ünsal Sığırı, "Geleceğin Askeri Liderliğine Dair Değerlendirmeler," *Güvenlik Stratejileri Dergisi* 2(3), (2006): 99-100.

¹⁷ Uğur Keskin, *Yönetim Felsefesi* (İstanbul: Değişim Yayınevi, 2012), 3.

¹⁸ Nihat Aytürk, *Yönetim Sanatı* (Ankara: Emel Yayınevi, 1990), 37.

hazırlayıcı ve yorumlayıcı bir iş görme yetisine sahip olmak gibi amaçları bulunmaktadır.¹⁹ Yani yöneticinin yönetimin sınırları, tecrübeleri, toplumun gelişimindeki rolü ve yönetsel faaliyetleri yönetim felsefesinin çalışma alanına girer.

2. Mustafa Kemal Atatürk ve Siyasi Liderlik Felsefesi

Mustafa Kemal Paşa kurulmasını planladığı ve tasarladığı Türk Devletinin hazırlıkları için Erzurum Kongresi ile birlikte sine-i millete dönmüş ve kongre başkanlığına seçilmiştir. Bu görev ile siyasi hayatı başlamıştır. Kongrede milletin idaresi için bir Temsil Heyeti belirlenmesine karar verilmiş ve Temsil Heyeti başkanı olarak Atatürk seçilmiştir. Böylece Atatürk'ün siyasi liderlik dönemi başlamıştır.²⁰ Amasya Genelgesinde "Milleti, yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır." Erzurum Kongresi'nde, "Ulusun bağımsızlığını sağlamak için ulusal kongrece seçilen bir hükümetin kurulması ve ulusal egemenliği sağlamak için çalışılacaktır." Sivas Kongresi'nde "Topraklarımızın bölünmez bütünlüğünü korumak için ulusal egemenliğin üstün kılınması şartı ve ulusun kendi geleceğini saptaması" ifadeleriyle ulusal egemenlik ve ulusal irade gibi demokratik kavramları halka anlatmaya çalışmıştır. Böylece kongreler ile monarşiye karşı demokratik egemenlik ilkesini ortaya koymuştur. Bu dönemde Atatürk'ü siyasi olarak eşsiz kılan en önemli olay ise çağdaş bir devlet kurmak için 23 Nisan 1920'de TBMM'yi açmasıdır.²¹

Atatürk dayatmacı ve zorlayıcı davranışlardan kaçınmış, mevcut kimliği ile seçilmek ve kabul görmek istemiştir. Nitekim Sivas ve Erzurum Kongrelerindeki tutumu, Temsil Heyeti ve TBMM başkanlıkları dahil tüm görevlere tepeden inme değil seçilerek geldiğini görmekteyiz. O, kendini seçenleri sürekli olarak ikna ederek, eylemlere ve fikirlere ortak olmalarını sağlamıştır. Böylece yönetimin kişiden kişiye, aileden aileye, Rus ihtilalinde olduğu gibi oligarşik kadroya ve Fransız ihtilalinde olduğu gibi bir sınıfa vermemiştir.²² Bu gelişmelere yol açacak imkanları da ortadan kaldırmıştır.

Atatürk devlet kurucusu bir lider olmasına karşın hiçbir zaman diktatör olmayı tercih etmemiştir. Aksine inkılapçı ve cumhuriyetçidir. Bu konuda ise şunu söylemiştir: "Ben istese idim derhal askeri bir diktatörlük kurar ve memleketi öyle idareye kalkıştırdım. Fakat ben istedim ki, milletim için modern bir devlet kurayım ve onu yaptım."²³ O, hiçbir zaman ben böyle istiyorum, böyle olacak dememiş, hiçbir inkılabı TBMM onayından geçmeden hayata geçirmemiştir. Ayrıca, egemenlik kayıtsız şartsız milletindir ilkesini benimsemiştir. Bu konuda söylemiş olduğu şu söz dikkate şayandır: "Türkiye Devleti'nde ve Türkiye Devleti'ni kuran Türkiye halkında tacidar yoktur. Diktatör yoktur! Tacidar yoktur ve olmayacaktır." Yine Atatürk'ün "Biz fevkaladeden alınan ve kanuni olan tedbirleri hiçbir vakit ve hiçbir surette kanunun üstüne çıkmak için vasita olarak kullanmadık."²⁴ sözüyle gayrimeşru hiçbir işe girmedigini, yapılan işleri kanunlar kapsamında yaptığını ortaya koymuştur. Bu durumun en yakın şahitlerinden biri olan Celal Bayar Atatürk'ün meşrutiyetçiliğini şöyle ifade etmiştir: "Büyük Millet Meclisi'ndeki bazı akımlar kendisini zor çalışır hale düşürdüğü ve üzdüğü halde

¹⁹ Alper Özmen, "Siyasetname'de Yönetim Felsefesi," *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 5(10), (2014): 205.

²⁰ Bekir Tünay, "Atatürk ve Liderlik," *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 1(2), (1985): 567.

²¹ Gülnihal Bozkurt, "Atatürk'ün Askeri Liderliğinin Hukuken Değerlendirilmesi" *Atatürk'ün Askeri Liderliği Paneli Bildiri Kitabı* içinde (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2016), 39-40.

²² Vahapoğlu, "Atatürk ve Liderlik," 656.

²³ Ergun Özbudun, "Siyasi Lider Olarak Atatürk," *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 2(6), (1986): 657.

²⁴ Serdar Sakin, "Ulusal Bir Devlet Kurucusu Olarak Mustafa Kemal Atatürk," *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1(15), (2003): 197.

meclisi dağıtmayı bir saniye bile olsun aklından geçirmemiştir. Kendisine ömür boyu cumhurbaşkanlığı ve hilafet teklif edenleri terslemiş ve tekliflerini şiddetle reddetmiştir.”²⁵

Atatürk dil, din ve mezhep ayrımı yapmadan halkı her zaman tek bir amaç için bir araya getirmeye çalışmıştır. Anadolu'nun farklı şehirlerinden TBMM toplantısı için Ankara'da bir araya gelen mebusların çeşitliliğine baktığımızda Atatürk Türk milletini; Çerkez, Kürt, Laz veya Erzurumlu, Vanlı İstanbullu olarak ayırmamıştır. Çünkü Atatürk: “Türkiye Cumhuriyet’ini kuran Türk halkına Türk milleti denir” demiştir. Türkiye sınırları içerisinde yaşayan ve kendini Türk hisseden herkesi Türk görmüş ve ırkçılığı kabul etmemiştir. Dolayısıyla “Ne mutlu Türk olana!” değil, “Ne mutlu Türküm diyene!” diyerek her kesimden insanı Türk vatandaşı olarak görmüştür.²⁶

Atatürk siyasal dönüşüm planlamasında önce saltanatın kaldırılması gerektiğine inanmış ve bu doğrultuda halkın ve mebusların arasında saltanat taraftarlarına neden saltanatın kaldırılması gerektiği konusunda ikna kabiliyetini kullanmıştır. Atatürk bu konuda: “Efendiler, bu vaziyet karşısında bir tek karar vardı. O da hakimiyet-i milliyeye dayanan, bilakaydüşart müstakil yeni bir Türk devleti tesis etmek!”²⁷ diyerek devrimciliğini göstermiştir. Devrimlerinin temeli ise laikliktir. Laikliği yalnızca devlet ve din işlerinin yürütülmesinde birbirinden ayırmak olarak kabul edilmemelidir. Laiklikle birlikte Cumhuriyeti ve Türk inkılabını düşünmek gerekmektedir. Cumhuriyet için iki önemli tehlike bulunmaktadır. Bunlardan birincisi yeniden dini devlete dönüşmek, ikincisi ise komünizm tehlikesidir. Atatürk bu iki tehlikeyi gördüğü için “Türkiye Cumhuriyeti laik bir devlettir”²⁸ demiştir. Böylece her türlü faşist, teokratik ve dini devlete dönüşümü akıl ve bilimle engellemeye çalışmıştır. O çağa ayak uyduracak, insan hak ve özgürlüğüne dayanan, milli hakimiyete ve kişiye önem verecek bir yönetim şeklini oluşturma zorunluluğu olduğuna inanmıştır.

Atatürk, her şeyden önce yapacaklarına inanan dava adamı bir lider olmuştur. Daha işe başlarken Atatürk'ün “Hakimiyet kayıtsız şartsız milletindir”²⁹ demesi gerçek maksadıdır. Bu doğrultuda Türk milletine en uygun yönetim şeklinin cumhuriyet olduğuna inanarak, rejim değişikliğini ilk amaç olarak belirlemiştir. Atatürk bu köklü siyasal dönüşümü gerçekleştirirken yıkıcı olmamış, yumuşak geçiş sağlamıştır. Bu Türk devrimi gerçekleşirken değişim ve dönüşüm hareketlerini içinde bulunduğu halkı tanıyarak, zamanı, bilgi ve tecrübesini en iyi şekilde kullanarak bağımsızlığı bir kurumun elinden alıp gerçek sahibine veren Atatürk'ün liderliğiyle gerçekleşmiştir. Bu yaşananları Fatih Rıfkı Atay şöyle açıklamıştır: Atatürk'ün kendine has bir reisiği vardı. Devrim başlangıcında hiçbir şeyi oluruna ve tesadüfe bırakmayan bir liderdi.³⁰ Atatürk, Cumhuriyeti ilan ettikten sonra, iç ve dış siyasette etkinliğini sürdüren bir lider olmuştur. Bunu Cumhuriyet Hak Partisi, Serbest Cumhuriyet Partisi ve Terakkiperver Cumhuriyet Partisinin kurulması süreciyle desteklemiştir. Bu da gösteriyor ki, kurulan bu partiler o'nun demokratik liderliğinin sonucudur.³¹ Türk devrimi, Atatürk'ün çok yönlü liderlik vasıflarını taşımasıyla gerçekleşmiştir.

²⁵ Sakin, “Ulusal Bir Devlet Kurucusu Olarak Mustafa Kemal Atatürk,” 198.

²⁶ Serpil Köse, “Etkili Lider: Atatürk,” *Uluslararası İşletme, Ekonomi ve Yönetim Perspektifleri Dergisi* 5(1), (2021): 39.

²⁷ Sakin, “Ulusal Bir Devlet Kurucusu Olarak Mustafa Kemal Atatürk,” 199.

²⁸ Yüksel Mert ve Cengiz Açıkgöz, *Atatürk'ün Liderlik Sırları* (Ankara: Tutku Yayınevi, 2010), 117.

²⁹ Atatürk, *Nutuk*, 533.

³⁰ Taner Aslan, “Siyasi, Sosyal ve Kültürel Açından Atatürk'ün Liderliği Üzerine Bir Deneme,” *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi* 32 (2), (2008): 254.

³¹ Aslan, “Siyasi, Sosyal ve Kültürel Açından Atatürk'ün Liderliği Üzerine Bir Deneme,” 255.

Atatürk'ün siyasi anlamda yaptıkları arasında en önemli olan medeni bir devlet olma yolunda daha önce hiçbir hakkı bulunmayan kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmesi için Medeni Kanun'un kabulünü sağlamasıdır. Kanun kabul edilip kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmesi üzerine 7 Aralık 1934'de Kadın Birliği tarafından İstanbul'da miting yapılmasına karar verilmiştir. Mitingde kürsüye şehir meclisi üyelerinden Nakiye Elgün çıkmış ve "Bugün bütün dünyaya karşı Türk evladını tertemiz ortaya çıkararak, Türk kadınına bütün haklarını veren ulu önderimiz Atatürk'e şükranlarımızı bildirir telgraflar çekeceğim."³² demiştir. Ayrıca Abidin Daver bu konu üzerine Türk kadınlarına verilen bu hakkın Fransız kadının da bile olmadığını Cumhuriyet gazetesinde şöyle yazmıştır: "Türk kadını sevin, kıvanç duy ki Kemal Atatürk seni, on sene içinde hürriyetin anası olan Fransa'nın kızlarından daha yükseklere çıkardı."³³ Kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesinde büyük bir mücadele veren Atatürk'ün siyasi alanda din, dil, ırk ve cinsiyet ayrımı yapılmasına karşı olduğunun bir ispatı olmuştur.

Görüldüğü üzere Atatürk'ün siyasal anlamda yapmış olduğu değişimlerle o'nun siyasi liderlik vasıfları açıkça görülmektedir. Atatürk'ün liderlik anlayışında siyasi düşüncelerinin yeri oldukça önemlidir. Bu sebeptendir ki, bir devlet adamında olması gereken siyasi özellikler Atatürk'te yeterince bulunmaktadır. Yaşadığı dönemde ortaya koyduğu siyasi gelişmelerde bunun en güzel örneğini oluşturmaktadır.

3. Mustafa Kemal Atatürk ve Askeri Liderlik Felsefesi

Atatürk ömrünün büyük bir bölümünü asker olarak geçirmiştir. Askeri liderliği ise 1896 yılında girdiği Manastır Askeri İdadisiyle yani günümüzdeki askeri lise ile başlamıştır.³⁴ Atatürk askeri rüştiyede öğretmenlerinin dikkatini çekmiş ve kısa zamanda çavuş rütbesine terfi ettirilmiştir. Bundan böyle öğretmenlerinin yokluğunda onların yerini alarak, karatahtanın önünde arkadaşlarına dersler vermiştir. Öğretici yaradılıştaki olduğu için, öğretmenlik rolüne kısa zamanda alışmış ve hiç yabancılaşmamıştır. Olgun davranışı onu arkadaşlarından ayırmıştır.³⁵ Böylelikle Atatürk, daha o yaşlarda, ileride nasıl bir lider olacağını ipuçlarını vermeye başlamıştır.

Atatürk, komutanlık vasıflarına doğuştan sahiptir. Doğuştan getirdiği vasıfların en önemlisi cesur oluşudur. Düşük rütbeli subay olduğu halde kendinden daha kıdemli subaylara hatalarını ve yanlışlarını söylemekten çekinmemiş, komutanlarının sevgisini kazanmış, verilen görevleri üstün başarıyla yerine getirmiş ve kendisini herkese kabul ettirmiştir.³⁶ İyi bir komutan ve subay olmak için devamlı çalışan Atatürk, kendini yalnızca mesleğine adanmış ve askerlikle ilgili kitaplar da yayımlamıştır.

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşına girmesiyle Yarbay Mustafa Kemal, Harbiye Nazırlığına başvurarak vatan savunmasında aktif görevde bulunmak ve cephede görev yapmak istemiştir. Bununla ilgili olarak "Vatanın müdafaasına ait fiili vazifeden daha mühim ve yüceltilen bir vazife olamaz. Arkadaşlarım muharebe cephelerinde ateş hatlarında bulunurken ben Sofya'da askeri ataşelik yapamam."³⁷ diyen Mustafa

³² Sevilay Özer, "Kadınlara Seçme ve Seçilme Hakkı Verilmesinin Türk Kamuoyundaki Yankıları," *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 29(85), (2013): 150

³³ Özer, "Kadınlara Seçme ve Seçilme Hakkı Verilmesinin Türk Kamuoyundaki Yankıları," 152.

³⁴ Köse, "Etkili Lider: Atatürk," 36.

³⁵ Lord Kingross, *Atatürk Bir Milleti Yeniden Doğuşu*, çev. Necdet Sander. (İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 2007), 27.

³⁶ Köse, "Etkili Lider: Atatürk," 38.

³⁷ H. Fahri Çeliker, "Çanakkale Muharebeleri ve Atatürk," *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 10(30), (1994): 690.

Kemal 19'uncu Tümen Komutanlığında görevlendirilmiştir. Yarbay Mustafa Kemal'in Çanakkale muharebelerinde sergilediği üstün komutanlık yetenekleri yalnız muharebelerin değil, savaşın genel seyrinde ve sonuçlarında büyük değişikliklere sebep olmuştur. Conkbayırı'nda yaşadığı bir olay onun cesaretini ve askeri liderliğini anlamak açısından önemli bir örnektir. Mustafa Kemal İngilizlerin büyük güçlerle karaya çıktığını ve hedeflerinin Kocaçimen ve Conkbayırı olacağını öngörmüştür. Ancak birliğini ordu komutanın emri olmadan kullanamazdı. Mustafa Kemal ordu komutanı ile iletişime geçmeye çalışmış ancak bunu başaramamıştır. Bunun üzerine Mustafa Kemal ordu komutanından emir gelmemiş olmasına rağmen tüm sorumluluğu üzerine alarak 57. Alayı Kocaçimen Tepeye doğru harekete geçirmiştir. Kendisi de durumu takip etmek için Conkbayırı'na hareket etmiştir. Conkbayırı'na ulaştığında küçük bir birliğin "Cephanemiz tükendi." diyerek geri çekilmeye başladığını, onların hemen arkasından İngiliz askerlerinin geldiğini ve Conkbayırı'na varmak üzere olduklarını görmüştür. Bunun üzerine askerlere hitap eden Mustafa Kemal "Cephanemiz yoksa süngünüz var, süngü tak, yere yat"³⁸ komutunu vermiştir. İngilizlerle yapılan süngü savaşı sonrasında Conkbayırı kurtarılmıştır. Bu olay Çanakkale Savaşlarındaki kara harekâtının kaderini belirlemiştir. Daha sonra Mustafa Kemal 57. Alaya şu unutulmaz emrini vermiştir "Ben size taarruzu emretmiyorum, ölmeyi emrediyorum."³⁹ Atatürk'ün ordu komutanından emir gelmemesine rağmen tüm sorumluluğu üstlenmesi, askerlerine ölmeyi emredebilecek cesaretle komutan olması ve askerlerinin bu emrine tereddüt etmeden uygulaması sadece zamanında doğru kararlar verebilme becerilerini değil aynı zamanda kararlılığını ortaya koymuştur.

İngilizlerin Çanakkale Savaşında başlattığı ikinci çıkarma harekâtı, Mustafa Kemal'in öngördüğü yerden yapılmış ve Anafartalar Cephesi'ni zor durumda bırakılmıştır. Ordu komutanı 16'ncı Kolordudan bölgeye destek vermesini istemiştir. Ancak 7'nci ve 12'nci Tümenler saldırıya geçemeyince cephe düşmenin eşiğine gelmiştir. Bunun üzerine Ordu komutanı Liman Von Sanders Feyzi Paşayı görevinden alarak yerine cesaretine ve bilgisine çok güvendiği Mustafa Kemal'i atamış ve Mustafa Kemal'in bilgisine başvurmuştur.⁴⁰ O da "Bir anlık vaktimiz var. Bunu iyi kullandığımız taktirde başarıya ulaşırız. Bunun için de cephedeki kuvvetlerin tamamının benim emrime verilmesi icap eder" demiştir. Ordu komutanının, "Çok gelmez mi?" sorusuna, "Az gelir." karşılığını vermiştir. Bir ordu komutanı ile emrindeki albay arasında, böylesine bir diyaloga tanık olmak çok zordur. Böylesine önemli bir zamanda ölüm kalım sorumluluğunu üstlenmek, sıradan bir cesaret örneği değildir. Ancak Mustafa Kemal, görevi için "Büyük bir övünçle kabul ettim."⁴¹ demiştir. Bunu diyebilmek yetenek olarak büyük komutan olmayı gerektirir.

Atatürk Alman Generali Sanders'ten 31 Ekim 1918 tarihinde Yıldırım Ordular Kumandanlığını devralırken, Alman generalinin: "...Yenildik. Bizim için her şey bitti" ifadelerine Atatürk'te: "Savaş, müttefiklerimiz için bitmiş olabilir. Ama bizi ilgilendiren savaş, kendi istiklalimizin savaşı ancak şimdi başlıyor."⁴² cevabını vermiştir. Buna karşın Sanders'in söylemi, Mustafa Kemal için komuta sicili gibidir: "Siz cephelede çok yakından tanıdığım komutansınız. Gerçi aramızda bazı anlaşmazlıklar yaşandı. Ancak onlar bizi birbirimize daha yakından tanıttı. Aramızda gönül dostluğu olduğunu sanıyorum. Bugün Türkiye'yi terk etmek zorundayım.

³⁸ Aykut Osman Oy, *Yorumsuz* (İstanbul: Oda Yayınları, 2007), 40.

³⁹ Oy, *Yorumsuz*, 41.

⁴⁰ Çeliker, "Çanakkale Muharebeleri ve Atatürk," 692.

⁴¹ Mahir Aydın, "Birinci Dünya Savaşı'nda Mustafa Kemal Atatürk'ün Askeri Liderliği" *Atatürk'ün Askeri Liderliği Paneli Bildiri Kitabı* içinde (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2016), 17.

⁴² Tünay, "Atatürk ve Liderlik," 564.

Komutam altındaki askeri, Türkiye'ye geldiğimden itibaren değer verdiğim bir komutana bırakıyorum.”⁴³ Bu devir teslim sırasında Sanders altmış üç, Mustafa Kemal otuz yedi yaşındadır. Bu durum Mustafa Kemal'in genç bir subay olmasına rağmen askeri liderliğine ne kadar güvenildiğinin bir göstergesidir.

Sakarya Meydan Savaşında Atatürk atından düşmesiyle kaburgası kırılmıştır. Kırılan kaburga kemiği nefes almasını güçleştirdiği esnada “Devam ederseniz hayatınız tehlikeye girer.” diyerek kendisine uyarıda bulunan hekime “Savaş bitsin, o zaman iyileşirim.”⁴⁴ cevabını vermiştir. Emrindeki askerlere her zaman motive edici konuşmalar yapması, değer vermesi ve sorunlara uzlaşılı yoluyla çözümler getirmesi Atatürk'ü askeri liderliğin en iyi örneklerinden biri yapmıştır. Atatürk, Sakarya Meydan Muharebesinde savaş stratejisi olarak şu formülü ortaya koymuştur: “Hattı-ı müdafaa yoktur. Sathı müdafaa vardır. O satıh bütün vatandır.”⁴⁵ diyerek tarihi bir emir vermiştir. Sakarya Zaferi, 1689 Viyana Bozgunundan itibaren geri çekilen Türk ordularının tekrar karşı taarruza geçtiği ve zaferle sonuçlandırıldığı bir muharebe olmuştur. Böylece emperyalist dünyaya meydan okuyan milliyetçi lider olarak ün salmıştır. Atatürk'ün bu emri onun askeri dehasını, liderliğini ve kararlılığını yansıtmaktadır. Ayrıca Sakarya Meydan Savaşından sonra Atatürk'e meclis tarafından 19 Eylül 1921'de gazilik unvanı ve mareşal rütbesi vermiştir.⁴⁶ Atatürk'ün aldığı mareşal ve gazilik dahil bütün önemli rütbe ve unvanlarını savaş meydanlarında kazanmıştır.

Sakarya Meydan Savaşından sonra Atatürk yapmış olduğu denetlemelerde ordunun henüz büyük bir saldırıya hazır olmadığını görmüş ve ordunun bütün ihtiyaçlarının giderilmesi gerektiğini düşünmüştür. Ancak Türk ordusunun taarruz hazırlıkları uzun sürünce Mecliste Atatürk'e karşı muhalefet başlamıştır. Meclisi oyalamak ve taarruzu geciktirmekle suçlanan Atatürk, mecliste yaptığı bir konuşmada; “Efendiler bizim de amacımız taarruzdur. Fakat yarı hazırlanmış bir orduyla taarruz etmek, kaybedilmiş bir savaştan daha kötü sonuçlar doğurabilir.”⁴⁷ demiştir. Böylece ordunun hazırlıklarının devam ettiğini ve en uygun anın beklendiğini ifade etmiştir. Bu durum Atatürk'ün başkomutan olarak gireceği savaşın nasıl sonuçlanacağını ve nelere mal olacağını önceden öngördüğünü gösteren başka bir örnektir. Ayrıca Atatürk'e iki defa üç ay süre ile verilen başkomutanlık yetkisi üçüncü kez 6 Mayıs 1922'de süresiz olarak uzatılmıştır.⁴⁸ Meclisin almış olduğu bu karar Kurtuluş Savaşında Atatürk'ün askeri liderliğine karşı duyulan güveni göstermektedir.

Sultan Alparslan'ın “artık sultan yok, bende sizlerden biriyim, ayrılan ayrılınsın.”⁴⁹ diyerek kendisini emrindeki askerlerle bir tuttuğunu ve bunun orduya nasıl coşku verdiği bilinmektedir. Atatürk Dumlupınar'daki zaferden sonra “Türkiye Büyük Millet Meclisi Orduları” hitabıyla başlayan tarihi emrini generallik sıfatını atarak şu sözlerle vermiştir: “Ordular! İlk hedefiniz Akdeniz'dir. İleri!”⁵⁰ diyerek orduya aynı coşkuyu vermiştir. Bu emriyle düşmanı yurttan tamamen temizlemek için ne kadar kararlı olduğunu ve Türk ordusuna ne kadar güvendiğini ortaya koymuştur.

⁴³ Aydın, “Birinci Dünya Savaşı'nda Mustafa Kemal Atatürk'ün Askeri Liderliği,” 23.

⁴⁴ Köse, “Etkili Lider: Atatürk,” 42

⁴⁵ Osman Özsoy, *Saltanattan Cumhuriyete Kurtuluş Savaşı 1918-1923 Olaylar-Belgeler-Gerçekler* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2007), 353.

⁴⁶ Atatürk, *Nutuk*, 464.

⁴⁷ Atatürk, *Nutuk*, 478.

⁴⁸ Atatürk, *Nutuk*, 494.

⁴⁹ E. Semih Yalçın ve Altan Çetin, “Türklerde Liderlik Geleneği ve Atatürk,” *ERDEM İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 11(33), (1999): 1032.

⁵⁰ Kingross, *Atatürk Bir Milleti Yeniden Doğuşu*, 367.

Yukarıda yapılan açıklamalardan anlaşılacağı üzere Atatürk iyi bir asker, iyi bir komutandır. Bu konuda, General Aspinal Oglander'in Mustafa Kemal'e ithafen büyük şerefli bir general, asil bir düşman ve cömert bir arkadaş ifadelerini kullanmıştır. Yine David Lloyd George da onun doğuştan bir lider, cesur bir asi ve iyi bir asker olduğunu dile getirmiştir.⁵¹ Dolayısıyla Atatürk'ün katılmış olduğu savaşlardaki cesareti ve öngörülebilirliği savaşların seyrini değiştirmesi, askerlerinin verilen emirlerin ölümle sonuçlanacağını bilmesine rağmen mutlak itaat etmesi ve birlikte savaştığı silah arkadaşı ve düşman komutanlarının Atatürk'e saygı duymaları iyi bir askeri lider olduğunu ortaya koymaktadır.

Sonuç

Tarihte hiçbir liderde bir arada olmayan özelliklere sahip ve gerçek anlamda askeri ve siyasi bir lider olan Atatürk, muzaffer bir komutan ve mili bir devlet adamı olarak modern Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusudur. Onun siyasi kişiliği hiçbir yabancı akıma ve düşünceye dayanmamaktadır. Siyasi kişiliğinin kaynağını milli mücadele ruhu ve Türk milleti oluşturmaktadır. Askeri gücü ise üniforması üzerinde yer alan rütbelerden değil, kendini adanmış olduğu Türk milletinin ona olan inancından gelmektedir. Yönettiği ordulara verdiği tarihi emirler köleliğe mahkûm edilmek istenen bir milletin yeniden doğuş emirleridir. Öyle ki, hayatının büyük bir bölümünü savaş meydanlarında geçirmiş ve yenilgi tanımamış ender bir komutandır. O, Osmanlı'nın çöküşünü önceden ön görmüş, tam bağımsızlık fikrini ileri sürmüş ve milli düşünceyle hareket etmiştir. Yaptığı bu cesur hareketle milli mücadele kazanılmış ve Türk devrimlerini gerçekleştirmiştir. Neticede siyasi hedefleri ve inkılapları ile çağını anlamış ve geleceğe yön vermiştir. Bu nedenle onun liderliği, döneminin devlet adamları, askeri unsurları ve bilim insanları tarafından kabul görmüştür. Bununla birlikte Atatürk, dünyadaki milletler içinde uygun olabilecek bir toplum idealini gerçekleştirmek üzere siyasi ve askeri liderliğini eserleriyle ortaya koymuştur. Antik Yunan filozoflarından Platon'un yönetim felsefesinde bir toplumda lider olabilmeye karşılık gelen "Ya filozoflar kral olmalı ya da krallar filozof..." fikri Atatürk'ün şahsında gerçeklik bulmuştur.

Kaynakça

- Aslan, Taner. "Siyasi, Sosyal ve Kültürel Açından Atatürk'ün Liderliği Üzerine Bir Deneme," *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi* 32 (2), (2008): 241-261.
- Atatürk, Mustafa Kemal. *Nutuk*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2015.
- Aydın, Mahir. "Birinci Dünya Savaşı'nda Mustafa Kemal Atatürk'ün Askeri Liderliği" *Atatürk'ün Askeri Liderliği Paneli Bildiri Kitabı* içinde, 15-25. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2016.
- Aytürk, Nihat. *Yönetim Sanatı*. Ankara: Emel Yayınevi, 1990.
- Bozduman, Mehmet Ali. "Geçmişten Günümüze Siyasi Liderliğin Teorik Olarak Gelişimi," *Esam Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* (2), (2020): 261-283.
- Bozkurt, Gülnihal. "Atatürk'ün Askeri Liderliğinin Hukuken Değerlendirilmesi" *Atatürk'ün Askeri Liderliği Paneli Bildiri Kitabı* içinde, 39-41. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2016.
- Çakıcı, Fatma Okur. "Siyasal Liderlik Faktörlerinin Seçmen Tercihi Açısından Değerlendirilmesine Yönelik Bir Araştırma," *Tarih Okulu Dergisi* (47), (2020): 2117-2151.
- Çeliker, H. Fahri. "Çanakkale Muharebeleri ve Atatürk," *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 10 (30), (1994): 685-694.
- Erzen, Meltem Ünal. "Siyasi Lider İmajlarının Seçimlerde Etkisi," *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* (31), (Ocak 2012): 65-80.

⁵¹ Sakin, "Ulusal Bir Devlet Kurucusu Olarak Mustafa Kemal Atatürk," 194.

- İnan, Özlem Işık ve Celaledin Serinkan, "Liderlik Yaklaşımları ve Spor Yönetiminde Liderlik," *Pamukkale Üniversitesi İşletme Araştırmaları Dergisi (PIAR)* 7(2), (2020): 308-332.
- Kâhya, Mehmet ve Faruk Şahin. "Askeri Liderlikle Astların Liderden Tatmininde Astların Kişilik Özelliklerinin Düzenleyici Rolü," *İş ve İnsan Dergisi* 3 (2), (2016): 93-107.
- Keskin, Uğur. *Yönetim Felsefesi*. İstanbul: Değişim Yayınevi, 2012.
- Kingross, Lord. *Atatürk Bir Milletten Yeniden Doğuşu*. Çeviren: Necdet Sander, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 2007.
- Koçel, Tamer. *İşletme Yöneticiliği*. İstanbul: Beta Yayınları, 2014.
- Kolburan, Ş. Güliz ve Hande Tasa. "Atatürk'ün Lider Kişiliği: Bilişsel Faktörler Çerçevesinde Bir Değerlendirme," *Aydın İnan ve Toplum Dergisi Atatürk Haftası Özel Sayısı* (Kasım 2017): 79-98.
- Köse, Serpil. "Etkili Lider: Atatürk," *Uluslararası İşletme, Ekonomi ve Yönetim Perspektifleri Dergisi* 5 (1), (2021): 34-47.
- Müjdeci, Mustafa. "Hakimiyet-i Milliye Gazetesinde Büyük Taarruz," *Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 9 (1), (2014): 387-408.
- Oy, Aykut Osman. *Yorumsuz*. İstanbul: Oda Yayınları, 2007.
- Özbudun, Ergun. "Siyasi Lider Olarak Atatürk," *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 2 (6), (1986): 645-668.
- Özer, Sevilay. "Kadınlara Seçme ve Seçilme Hakkı Verilmesinin Türk Kamuoyundaki Yankıları," *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 29 (85), (2013): 131-168.
- Özgül, Bülent. "Siyasi Partilerde Yandaşların Liderlik Beklentilerini Etkileyen Sosyal Faktörler," *Türkiye Mesleki ve Sosyal Bilimler Dergisi* (1), (2019): 60-88.
- Özmen, Alper. "Siyasetname'de Yönetim Felsefesi," *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 5(10), (2014): 203-218.
- Özsoy, Osman. *Saltanattan Cumhuriyete Kurtuluş Savaşı 1918-1923 Olaylar-Belgeler-Gerçekler*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2007.
- Sakin, Serdar. "Ulusal Bir Devlet Kurucusu Olarak Mustafa Kemal Atatürk," *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1 (15), (2003): 191-205.
- Sıgır, Ünsal. "Geleceğin Askeri Liderliğine Dair Değerlendirmeler," *Güvenlik Stratejileri Dergisi*. 2 (3), (2006): 95-113.
- Tünay, Bekir. "Atatürk ve Liderlik," *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 1(2), (1985): 555-572.
- Vahapoğlu, Hidayet. "Atatürk ve Liderlik," *Erdem, Atatürk Kültür Merkezi* 11 (32), (1998): 647-658.
- Yalçın, E. Semih ve Altan Çetin. "Türklerde Liderlik Geleneği ve Atatürk," *Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 11 (33), (1999): 1029-1036.
- Yammarino, Francis J., Michael D. Mumford, Shane Connelly and Shelley D. Dionne. "Leadership and Team Dynamics for Dangerous Military Contexts," *Military Psychology* (1), (2010): 15-41.
- Yavuz, Ercan. "Bizim Atatürk," *Belgi Dergisi* 2 (2), (2011): 119-134.
- Yüksel Mert ve Cengiz Açıkgoz. *Atatürk'ün Liderlik Sırları*. Ankara: Tutku Yayınevi, 2010.